

LES NOVES DONES I ELS NOUS DIES:  
FERRATER EDITAT PER CORNUDELLA

Xavier MACIÀ  
Universitat de Lleida

Núria PERPINYÀ  
Universitat de Lleida

L'edició de Jordi Cornudella de *Les dones i els dies* resitua Ferrater al lloc preeminent que li pertoca dins la poesia catalana. Tot i que ja hi era ben assegut pels seus propis mèrits, les reedicions milloren les obres i recorden als mortals que els escriptors continuen existint dalt del cel. Mirem amunt i tenim Ferrater de nou entre nosaltres; és el mateix de sempre però en aquesta edició del 2018 està més mutat i rejuenit. Després mirem endins i llegim els tresors del llibre. L'editor ens invita a entrar al taller de l'artista. Ens atansa als seus papers i, en oferir-nos les variants de la seva poesia i els intertextos que la conformen, assistim d'aprop al seu procés creatiu. L'edició ens aclareix molts dubtes, enigmes i malentesos, com el caràcter tan primmirat que tenia Ferrater a l'hora d'ordenar els poemes i de compaginar. Una actitud seriosa que rebaixa la imatge bohèmia del poeta.

POEMES COMPLEMENTARIS

L'edició de *Les dones i els dies* del 2018 té vint poemes més que la de 1968. N'hi ha d'inèdits, de descartats i d'esparsos. És emocionant tornar a sentir la veu de Ferrater en poemes nous... És com veure quadres desconeguts del teu pintor favorit. És ell, però enriquit amb altres dimensions. La nova edició ens el fa conèixer més i millor. Tots i cadascun dels poemes esparsos tenen la marca de la casa. Ferrater escriu amb un estil tan propi que, si no sabéssim que són seus, ho endevinaríem. Hi ha molts escriptors que escriuen bé,

però que no han sabut crear un món propi ni posseeixen cap veu característica. Ferrater, en canvi, té una veu personalíssima, uns temes recurrents i un to que el distingeix dels altres. Els poemes més destacables que s'incorporen en aquesta nova edició són: «Reserva mental», «Per l'amnistia», «Desistint de l'homenatge» i «La rosa bruta». Hi podríem afegir «Les amigues» i «Començaments».

En aquests poemes recuperats retrobem els trets més singulars de la poesia ferrateriana:

Els datius  
Els títols i els intertextos estrangers  
Els correlats quotidians urbans  
La naturalitat rítmica del vers (el decasíl·lab)  
Els encavallaments amb doble sentit  
Les paradoxes  
La ironia  
Saber-se (inútilment) intel·ligent  
L'aposta pel real i no per l'espiritual  
La dimensió moral de tot i de *tutti quanti*, inclosos els diners  
La consciència precoç que aviat serà vell (que ja sent als quaranta anys)  
L'assumpció de la pròpia incertesa  
I l'atracció (sexual) de les dones havent d'entomar-ne, a voltes, la indiferència.

Analitzem alguns dels estilemes de Gabriel Ferrater. Si Borges<sup>9</sup> tenia raó, comprendrem més bé el seu caràcter en aquests poemes menors que no pas en els grans poemes.

9. «Se dice que a un autor debemos buscarlo en sus obras mejores; podría replicarse (paradoja que no hubiera desaprobado Unamuno) que si queremos conocerlo de veras, conviene interrogar las menos felices, pues en ellas –en lo injustificable, en lo imperdonable– está más el autor que en aquellas otras que nadie vacilaría en firmar.» José Luis BORGES. «Presencia de Miguel de Unamuno» (1937). Dins: *Textos cautivos*. Madrid: Alianza Editorial, 1988.

*Datius íntims o (po)ètics.* La quinta essència del ferraterianisme es troba en unes formes gramaticals menudes, aparentment secundàries, però que, tanmateix, expressen l'afecte del poeta i la manera tan íntima com s'implicava amb les persones, les situacions i els llibres. Ferrater es va identificar amb aquests pronoms febles àtons i ens va llegar datius tan memorables com: «Te M'he tornat una flor groga», «te M'en vas darrera d'un altre cos», «se'NS va morint la llum» o «ME l'estimo molt». En gairebé cada poema hi ha un datiu ètic de possessió: «vull creure que ells EM fan sentit», «el record que se ME'n va, de tan confús, cap al futur, se'M fa desig», etc. També en trobem en els poemes suplementaris: «Se'NS va frustrant», «te'M perds en mi», etc.

*Citacions i intertextos estrangers.* Aquests poemes nous, si podem anomenar-los així, inclouen moltes citacions estrangeres, igual que l'obra completa, les quals ens parlen de la vasta cultura de l'autor. Ferrater torna a buscar la companyia de Catul, Rilke, Horaci, Cavafis i, entre d'altres, de la sonoritat dels versos bíblics. Un dels millors poemes, «Per l'amnistia», amb molts mèrits per haver format part de *Les dones i els dies* de 1968, s'articula al voltant de l'intertext de *La cartoixa de Parma*. El Casanova stendhalià salta de frontera en frontera com un fugitiu fins que troba el gran amor de Clelia. Ferrater s'hi projecta desitjant ser trasbalsat per un amor fora mida que metaforitza com una capital<sup>10</sup> arquitectònica anhelada; de moment, però, les dones l'intercepten amb les seves barreres i passos a nivell. El poema permet una interpretació conqueridora d'una gran *midons* i, segons Cornudella, també una lectura introspectiva. Si se'ns permet, hi subratllarem un intertext que podria ser nietzscheà: el jo ferraterià vol engrandir la «capital de la seva ànima» perquè senyoregi sobre

10. Tot i que no és una font, ja que el poema de Ferrater és enviat a censura el 1960, estaríem en la línia eròtica de Cabrera Infante, canviant el to irònic per l'admiratiu, quan diu: «Niña estalla ¿no ves que este niño te está tomando el pelo? Digo yo El pelo no, le estoy tomando la mano y quisiera tomarle hasta la capital, ¿llamada cómo?» G. CABRERA INFANTE. *Tres tristes tigres* (1967).

les «províncies menors del seu jo», dit en paraules de Nietzsche<sup>11</sup>. Per què va suprimir un poema tan bo que, no endebades, havia triat per inaugurar el primer llibre de poemes *Da nukes pueris*? Començar amb «In memoriam» fou un encert, però «Per l'amnistia» no es mereixia el repudi. Qui sap, potser l'avorrí perquè incloïa l'anagrama Roma-amor i s'autocriticà per haver emprat aquest clíxe. O perquè, com ens informa Cornudella, contenia el mot ànima, una paraula que a Ferrater li era repel·lent.

*Correlats*. La metaforització arquitectònica de la dona en una ciutat (que no té res de clíxe) la trobem amb gran detall a «Per l'amnistia» —«avingudes de passió», «torres de protesta», «molls de desig»— i a «Desistint de l'homenatge»: ella és una ciutat difícil de conquerir sense catifes triomfals per accedir-hi.

«Reserva mental» és un gran poema a causa dels excel·lents correlats<sup>12</sup> que giren al voltant del tema brechtian dels diners: «les bactèries / socials, sempre actives en el most / fat del treball»; «alcohol de la moneda»; «el futur / no ens entra a les butxaques»; «la pobresa / com una mala carretera, que serveix / per posar a prova els cotxes».

*Encavallaments*. La doble lectura com a vers i com a frase sintàctica dels encavallaments atorga sentits complementaris o paradoxals com ocorre a «Midsommarnatt»: «Abraça'm, no / símbol de res». O a «Reserva mental»: «Se'ns va frustrant l'anhel de desitjar / no ser frustrat. I tothom va tenint / tots els diners»; «que ho veig tot clar. Començo a marejar-me». També proporcionen ironia i autoironia com en els exemples següents: «per la vexació de les fronteres. Un pontet / em

11. No sé si Ferrater era un gran lector de Nietzsche, però, si algú podia saber que els famosos conceptes de Freud de «superjo» i «inconscient» eren herència del filòsof alemany, era ell. En qualsevol cas, el poema de Ferrater no dirimeix sobre aquestes «províncies» menors, sinó que aspira a centrar-se en una gran «capital» (una dona important o una dimensió de si mateix millor que l'ordinària).

12. Sovint les metàfores salven els poemes, com ocorre amb el correlat arquitectònicoeixencial d'un poema poc reeixit, «A favor del futur». «Any» és un altre poema menor que, tanmateix, conté una interessant metàfora politicoamorosa de postguerra: «Cèl·lula nosaltres dos / d'un PC no compromès [...] Conspirarem l'actual / règim de felicitat / [...] Jo sé que no em trairàs / i com et trairé jo?».

talla la comarca» («Per l'amnistia»); «mereixen l'homenatge d'aquest to / de ximpleria lírica. En les dones» («Reserva mental»); «perquè passem al primer terme. Ens volen / al nostre lloc» («Les amigues»).

*Dones.* L'obra de Ferrater conté molts poemes de felicitat amorosa i sexual; cosa que fou tot un detonant que obrí noves vies d'expressió en la poesia catalana, més enllà de la tradició ribiana i carneriana, molt més castes. No obstant això, *Les dones i els dies* continuen posseint el to trobadoresc de súplica i frustració envers dones inaccesibles. Les *belles dames sans merci* apareixen a «Les amigues» en forma d'amors impossibles i de dones que li ofereixen amistat i prou.

Els poemes complementaris ens il·lustren sobre el procés creatiu de Ferrater. L'edició de Jordi Cornudella ens permet de veure com el poeta elaborava idees en textos que serien l'antesala de grans poemes. És lògic que, un cop assolides aquestes idees, Ferrater n'eliminés els esbossos que havien estat útils però que eren de qualitat inferior. «Tibi soli peccavi» va en la línia de «Posseït»; tanmateix, com que «Posseït» és millor, Ferrater va fer bé de sacrificar «Tibi...». «La rosa bruta» és similar a «Amistat del braç». Tots dos poemes recreen molt bé el contacte amb una noia pobre, símbol de l'Altre desconegut que ens fa angúnia. Potser li semblà redundant insistir en el tema i en va triar només un per a *Da nuces pueris*, el de major reticència, el que marca més culpabilitat i distància entre ambdós mons com és «Amistat del braç», el final del qual amb el trenc de la corda del cello és millor.

Ferrater renuncia a una poesia massa abstracta, sentimental i formalista. I també a textos massa hermètics, tot i que alguns dels seus poemes són força críptics si no se'n troba el desllorigador. Quant a les altres preferències, el poema «Sacrifici idealista» és eliminat plausiblement perquè se sosté només en un joc de mots. I «Sinite parvulos venire» perquè només és una petita sàtira.

Com que Cornudella sap que Ferrater era molt acurat amb la impressió dels poemes, l'editor dedueix que al poema «Els llençols» no hi manca cap vers, com es creia fins ara. La línia esgrafiada intel·ligible correspon al tall de pàgina i no pas a un vers ratllat o perdut.

El poema «Començaments» exposa que les obres menors són grans que permeten tirar amunt: «Si no s'hagués agraït aquests versos, / hauria volgut fer tan bons els altres?»

#### LES VARIANTS DELS POEMES

L'edició del 2018 de *Les dones i els dies* és una edició crítica preparada per Jordi Cornudella de manera pacient des de fa molts anys. Provarem de sintetitzar-ne l'aparat de variants i treure'n algunes conclusions.

Quan Ferrater fon els seus llibres en *Les dones i els dies*, n'elimina els paratexts. Suprimeix les citacions de La Fontaine, de Borges, de Robinson i del matemàtic Dubreil. També fa desaparèixer l'epíleg de J.M. Castellet i el pròleg on exposava la seva poètica. L'edició del 1968 es publica sense intencions literàries i sense fer esment dels seus poetes favorits. La primera edició de la seva obra completa és volgudament neta. Ferrater es presenta al públic sense escuts estètics ni erudits i sense dades personals. Vol que els poemes llueixin sols, *per se*, que parlin directament al lector sense apriorismes. Els poemes nus semblen més sincers i naturals i no pas productes d'un lletraferit. El pòsit de lectures hi continua sent però prefereix amagar-lo perquè no faci nosa. En lloc de fer cultura, Ferrater aposta per fer poesia.

De tota manera, no se'n pot estar del tot. Per no sentir-se tan nu i exposat, el 1968 manifesta que els seus poemes no són tan confessionals i, amb una gran *captatio* de modèstia, deixa caure que alguns són simples exercicis lingüístics (com els verbs modals de «Cançó del gosar poder») i d'altres, exercicis metaliteraris (com la lectura de Twain d'«A l'inrevès»). El poema en anglès tan autocrític que encapçala el llibre és de la seva dona Jill Jarrell. No obstant això, evita un nom tan íntim i autobiogràfic.

L'aparat de variants confeccionat per Cornudella fa ostensible que la tendència de Ferrater no és la de refer poemes de cap a baix, sinó de corregir-los segons aquests criteris:

1) La preferència de Ferrater pels *datius íntims* –el nostre terme preferit per referir-nos als datius ètics o (po)ètics. En molts dels canvis, als versos s’hi afegeix un pronom feble perquè l’experiència presentada sigui més íntima. Així, a «In memoriam», Ferrater substitueix «és massa» per «se’M fa». O a «Els jocs», en lloc de l’expressió comuna «sé on vaig», diu: «sé on EM porto» afegint-hi un desdoblament psíquic. La resta de criteris que induïren Ferrater a triar una expressió sobre una altra serien:

2) *La mètrica*: un canvi accentual en el vers, una síl·laba més o menys, un mot o un altre poden millorar el ritme. Per exemple: al v. 39 de «By natural piety» canvia «d’aquestes de color edènic» per «d’espès color edènic», que té una síl·laba menys i un ritme accentual més marcat. A «S-Bahn», figurava als versos 64-65: «I ja ni tan sols tu que em tornessis. Ja / ni tan sols tu». Ferrater elimina els «tan sols», millora el ritme i atorga força a l’asseveració: «I ja ni tu que em tornessis. Ja / ni tu».

Així mateix, tal com assenyala Jordi Cornudella, a Ferrater li va sobrevenir una aversió contra les sinalefes; en l’edició de *Les dones i els dies* va suprimir-ne moltes i va reajustar els versos.

3) *La precisió*. Els canvis introdueixen verbs més precisos com a «In memoriam»: «esmunyits» cap al castell en lloc d’«anar» cap al castell. A «Com Faust», trobem «comparegués», que és un verb més presencial i rotund (sobretot tractant-se del dimoni...), que no pas «respongués» (i a part, «respon» ja havia aparegut). A l’obra completa, es detallen les descripcions. Per exemple, a «In memoriam», en la segona versió afegeix que els canons que l’apuntaven estaven «verticals cap a terra i olivosos». Bavejant el seu deliri de caçar preses, podríem dir. A «By natural piety», primer diu que «has oblidat» les aigües, però després ho matisa: «aigües / on tu t’has capbussat». El 1968, a «El secret», es descriu l’ambient positiu del matí («entre els bafs dels carrers regats de fresc») contrarestant-lo amb l’ambient festiu de la tarda que acabarà essent decebedor, cosa que el 1960 no hi era: «dins un bar encès / de veus i mans, compreguérem».

4) La inserció d’*imatges*. Malgrat que la majoria dels canvis ferraterians són subtils però menors, a voltes introdueix més versos per

incloure-hi imatges que il·luminin el que s'explica; com ocorre amb «El secret» que el 1968 s'amplia força. Quan el vers diu «l'esquinç del vespre pur», a partir d'aquest estrip simbòlic les coses tornen a anar maldades. Després de festejar la mort del dictador (un referent amagat que dona la clau del poema), tan mal és continuar amb caretes com posar-se'n unes altres.

5) La introducció de *paradoxes i ambigüitats*. Com a «In memoriam», quan diu «va triar bé el mal moment», mentre que abans era «va triar aquell moment». A més, aquí tindriem una millora rítmica en augmentar dues síl·labes. També en seria un bon exemple «Posseït». En la primera versió deia «Ben lluny d'estimar-te», és a dir, ja no t'estimo. En canvi el 1968, el vers «Sóc més lluny que estimar-te» es fa cèlebre. Per què és millor? Perquè és ambigu. Tant pot dir 'no t'estimo' com tot el contrari: t'estimo fins a l'infinit, faig molt més que estimar-te.

6) L'engrandiment *moral i intel·lectual*, com ocorre al poema «Diumenge» amb el canvi «no es veu amunt» en lloc de «no és gaire amunt», que aporta epistemologia i autoconeixement.

#### CONCLUSIONS

L'edició de Cornudella ens certifica l'aspecte moral de la poesia ferrateriana en revelar-nos dades com la del títol plantejat per Ferrater –*Lliçons*– abans de decidir-se pel de *Da nuces pueris*. La intenció moral i pedagògica, ni que fossin lliçons incertes, li devia semblar massa explícita. Va encertar descartant-lo i triant-ne un de més radiant.

Ferrater era molt irònic. I Cornudella, també. Ara bé, el to acadèmic de l'estudi no li permet esplaïar-se com voldríem. En ocasions, però, l'editor en deixa caure alguna. Com quan comenta que Colomines va fer una interpretació nacionalista excessiva del poema amorós «Cadaqués», que no venia a tomb, que li «entrava amb calçador».

L'editor ens aporta moltes informacions col·laterals que complementen els llibres de poemes. Des d'intertextos difícils d'identificar

a indiscrecions sexuals com les que hi ha a «Esparver» i a «On mating». Entre les citacions ocultes hi figuren: March, Melville, Villon, Horaci, Poe, els evangelistes, Chrétien de Troyes, Chaucer, Baudelaire, etc. Algunes d'aquestes fonts ja les havíem identificat en els nostres estudis de Ferrater, però no pas totes. Les nostres associacions funcionen com a intertextos però no sempre són influències inequívokes. En canvi, l'aparat de cites de Cornudella és més canònic que el nostre. *Deo gratias, Georgius!*

En l'edició també queden consignats els versos prohibits per la censura per motius polítics o religiosos. I també els premis literaris no concedits. Com en tot bon mite, el protagonista ha de ser en algun moment víctima de la injustícia. Ferrater és un altre escriptor gloriós puntualment menystingut. El temps, però, fa justícia i eleva aquell que els mesquins tingueren por de defensar.

Honors, diners, números. Anem als tiratges. Dels dos primers llibres se'n feren 400 i 525 exemplars, respectivament. De *Les dones i els dies*, 1.200. Des de 1968 fins al 1991 se'n van imprimir 51.600 exemplars.<sup>13</sup> Segons fonts editorials transmeses per Cornudella, a data del 2019, la xifra s'eleva a uns 60.000 llibres. Ferrater és, doncs, un poeta molt present al nostre país.

Acabem fixant-nos en exemples contraris: el poema «Cambra de la tardor» no té cap variant. Ferrater no hi va canviar ni una coma. Hi ha poemes que surten rodons. I edicions ben arrodonides. No creiem que ningú gosi canviar ni una coma a Ferrater ni a Cornudella!

13. Núria PERPINYÀ. *Gabriel Ferrater: Recepció i Contradicció*. Barcelona: Empúries, 1997.